

ŞAMANİZM'DE DOĞAYA YÜKLENEN ANLAM

İlker TÜRKMEN*

Yasin Mehmet SAYLAM**

Özet

Göçebe Bozkır Kültürünü hayat tarzı edinen Türkler için doğa her zaman vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Doğa ile iç içe yaşayan ve her türlü ihtiyacını doğadan karşılayan bir toplumun inancı da buna göre şekillenecektir. Şamanizm inancının Türkler tarafından benimsenmesiyle birlikte doğaya birtakım kutsiyetler de atfedilmeye başlanmıştır. Türkler, doğada var olan dağ, ay, güneş, ağaç, taş ve su gibi varlıkların bir ruhunun (iyesinin) olduğuna inanarak onları canlı bir varlık olarak düşünmüşlerdir. Doğadaki varlıklara yılın belirli günlerinde kurbanlar kesip, onları hoşnut ettikten sonra, kendileri için huzur ve sağlık dilemeyi de ihmal etmemişlerdir. Bunun yanında doğanın zengin kaynaklarını hor kullanmayarak gelecek nesillere de doğaya karşı saygılı olmayı aşılamaaya çalışmışlardır. Biz bu çalışmamızda Şamanizm inancını benimsemiş Türklerin doğadaki varlıklara karşı tutumunu ve ne tür inançlara sahip olduğunu çeşitli kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler ışığında değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Doğaya Saygı, Doğayla Uyum, Kam, Şaman, Şamanizm.

THE MEANING ATTRIBUTED TO NATURE IN SHAMANISM

Abstract

Nature has always been an indispensable element for the Turks, who got the Nomadic Steppe Culture as a lifestyle. The belief of a society that lives in harmony with nature and meets all its needs from nature will be shaped accordingly. With the adoption of the shamanist belief by the Turks, some sanctities have begun to be attributed to nature. The Turks believed that the existence in nature such as mountains, moon, sun, trees, stones and water had a soul (possession) and thought of them as living beings. After pleasing them by sacrificing sacrifices for the beings in nature on certain days of the year, they did not neglect to wish peace and health for themselves. In addition, they tried to instill respect for nature in future generations by not using the rich resources of nature with contempt. In this study, we will try to evaluate the attitude of the Turks who have adopted the belief of Shamanism towards the beings in nature and what kind of beliefs they have in the light of the information we have obtained from various sources.

Keywords: Harmony with Nature, Kam, Respect for Nature, Shaman, Shamanism.

Giriş

Şamanizm dünyanın dört bir yanında izlerine rastladığımız, insan, evren ve doğa ile ilişkisi olan en az insanlık tarihi kadar eskiye uzanan bir inanç sistemidir.¹ Kızılderili halklarından Okyanusya yerlilerine ve Afrika kabilelerine

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-posta: turkmen_1987@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9193-9907

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: yasin.saylam1@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6015-5918

¹ Mehmet Mandaloğlu, "Türk Kültür Çevresinde Şamanizm ve Şamanlık Meselesi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.3., Aralık, 2011, s. 111.

kadar uzanan bu ritüeller bütünü, her toplumda farklı tarzda kendini gösterir.² Şamanizm, bazı kaynaklarda din olarak nitelendiriliyor olsa da tam olarak bir din değildir. Merkezinde Şaman'ın bulunduğu bu inanç sistemine Şamancılık veya Kamcılık da denilmektedir. Sihir olduğu da düşünülen ve şaman adındaki din adamlarına bazı kaynaklarda sihirbaz denilen bu din, vecde (kendinden geçme, coşkunluk hâli) dayalı bir yapıya sahiptir.³

Türkler zaman içerisinde güçlenerek birçok bölgeyi hâkimiyeti altına almış ve Şamanizm inancı ile tanışmıştır. Samimi bir şekilde bu inancı benimseyen ve hayatının bir parçası haline getiren Türkler, Göçebe Bozkır Kültürü'nü de buna göre şekillendirmiştir. Türkler bu inancı öylesine benimsemişler ki zaman içerisinde kabul ettikleri diğer dinlerde de Şamanizm inancının felsefesi ve ideolojisi bir çırpıda silinip atılamamıştır. Bugün bile İslâm inancını benimsemiş olan Türklerde Şamanizm inancının izlerine hala rastlamak mümkündür.⁴

Şamanizm inancının Türkler tarafından benimsenmesiyle birlikte doğaya yüklenen birtakım kutsiyetler, bu inancın etkisi etrafında şekillenmeye başlamıştır. Şaman inancına sahip olanlara göre bütün dünyada bulunan varlıklar bir ruha sahiptir. Bu dine inananlar dağları, gölleri, ırmakları vb. unsurları “yer-su” olarak adlandırarak, canlı birer varlık olarak düşünmüşlerdir.⁵ İnanışa göre, yer-su olarak adlandırılan bu yerleri insanlar duygularıyla kavrayabildiği gibi kendisi de onun bir parçasını oluşturur. İnsanlar maddi hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan hemen hemen tüm nesnelere bol bol veren yedi dağ ve denizi ile yer-su'dan tedarik eder.⁶ Şamanizm inancını benimsemiş olan Türklerin doğadaki dağ, ay-güneş, ağaç, orman, taş ve su gibi varlıklara karşı ne tür kutsiyetler yüklediğini, doğaya karşı ne kadar saygılı olduğunu, günümüz yaşantılarından da rahatlıkla görmekteyiz. Bu inanç sistemi Türk'ün benliğine öylesine sirayet etmiş ki binlerce yıldır farklı dinlere inansa bile izlerini atamamıştır.

² Marcel de Lima, *The Ethnopoetics of Shamanism*. Palgrave Macmillan, New York August 2014, s. 5.

³ Harun Güngör, “Şamanizm”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 325.

⁴ Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 19. Günümüzde özellikle Akdeniz ve Ege bölgesindeki Toros Dağları'nda yaşayan Tahtacı Türkmenleri, günlük yaşamda, cenaze defin ritüellerinde, ağaçları kesme zamanlarının ayarlanmasında vb. ritüellerinde Şamanizm inancının izlerini sergilemektedirler. Ayrıca Bkz. Ahmet Kuşçi, *Orta Toros Tahtacıları (Tarih ve Kültür)*, İksad Yayınevi, Ankara, 2021, s. 94; Aydınca Er, *Tahtacı Türkmen Alevilerinin Gündelik Yaşamlarını ve Ritüellerini Mekân Üzerinden Okumak: Narlıdere Kültür Evi Örneği*, Karabük Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2023, s. 54.

⁵ Abdülkadir İnan, *Tarihte Bugün Şamanizm Meteryaller ve Araştırmalar*, Altınordu Yayınları, Ankara, 2020, s. 51.

⁶ Wilhelm Radloff, *Türklük ve Şamanlık*, (çev. Ahmet Temir vd.), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 32.

1.Şamanizm’de Dağ Kavramı

Yer-su ruhlarının en önemli temsilcisi dağlardır. Şaman inancına sahip olan Türklerde dağa tapınma olayı Gök Tanrı ile ilişkilendirilmiştir. Hunların en eski vatanı olan Yeni-si-şan yahut Şan-din/tin-şan dağlarındaki Han-yoan dağında her yıl Gök Tanrı’ya karşı ibadetlerini yerine getirmek adına kurban sunmuşlardır. Hun hakanları Çin ile yaptıkları antlaşmaları Hun Dağı olarak adlandırılan yerde kurban keserek onaylamışlardır. Orta Asya’nın diğer kavimlerinin de kurbanlarını yüksek dağ tepelerinde sunulduğu bilgisini bize Çin kaynakları söylemektedir. Hunlar devrinden Altaylılara kadar devam eden şaman ayinlerinde dağ ile Gök Tanrı kültünün birbirleriyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.⁷ Bunun sebebi ise eski Türklerin dağların Tanrı makamı olduğuna inanmasıdır. Yüksek dağ tepelerinin göğe yakın olması ve uzaktan bakıldığında mavi renkte görünmesi bu inancın Türklerde oluşmasına sebep olmuştur. Günümüzde bile hâlâ Tanrı Dağları’nın zirvesine Han Tengri denmesi bu varsayımı/düşünceyi doğrulamaktadır.⁸

Cüveynî tarafından aktarılan Uygur efsanesine göre, Uygurların saadet, mutluluk ve bolluk sağladığına inanılan mukaddes dağı vardır. Bu dağa “Kuttağ” ismi verilmiştir. Bu dağdaki bir taşın Çinliler tarafından götürülmesinden sonra Uygurların başına büyük felaketlerin geldiği söylenmiştir. Bugünkü Moğolistan’da bulunan Erdene- Ula Dağı hakkında da benzer rivayetler söylenmektedir.⁹

Oğuz Kağan destanında yer alan Or Tag ve Kür Tag dağlarının kültürümüzde ayrı bir yeri olduğu gibi bugünkü Altay ve Güney Sibirya Türklerinin hepsinde Altay mukaddes bir dağ olarak görülür. Altay’ın çocukları bu dağı kucaklayıp şükranlarını sunmuşlardır. Altay halkları bütün dağlara belirli kutsiyetler yüklese de Altay Dağı’nı ayrı bir yere koymuşlardır. Altay Dağı şaman dualarında ise şöyle geçmektedir;

*“Bu aylı ve güneşli Ayaz Hanımız
Ormanlı, taşlı Altay’ımız !
Nüfusumuz çoğalacak mı?
Ölümsüz hayat diliyoruz,
Çok yalvarıyoruz, çok yakarıyoruz.”*¹⁰

⁷ İnan, s. 49-50; Ünver Günay- Harun Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2019, s. 64.

⁸ Saadettin Yağmur Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2020, s. 73.

⁹ İnan, s. 50-51.

¹⁰ Gömeç, s. 73- 74.

Bu şaman duasından da anlaşılacağı üzere Altay Dağı'ndan nüfuslarının artması ve ölümsüz bir hayat istenmesi, Altaylılarda bu dağın ne kadar kutsal bir yere sahip olduğunu bize göstermektedir. Buryat şamanları da insanlar ile dağ ruhları arasındaki ilişkilerin iyi olması için birtakım ritüelleri yerine getirmiştir. Çünkü bu ilişki bozulduğu zaman bereketin kaçtığına inanılmaktadır.¹¹

Şamanizm üzerine önemli araştırmalar yapan Abdülkadir İnan da çağdaş Şamanist Altaylı Türk boylarında dağ kültürünün önemli bir yer tuttuğunu söylemektedir. Teleüt, Töles ve Abakan Türkleri yakınlarında bulunan dağlardan birini kendilerine koruyucu ve mukaddes bir dağ olarak kabul etmişlerdir. Altaylar dağ şerefine yaptıkları ayinlerde ve ilahilerde de çok samimi açıklamalarda bulunmuşlardır.¹² Bu ilahilerden bir örnek verecek olursak;

“Güneş dolaşamaz, çelik dağ, ay dolaşamaz altın dağ “ Aba ormanları” nın örtüsü (olan) mukaddes dağım. Büyüklerimiz ve atalarımız (sana) ibadet etmişlerdir. Bir defacık(olsun) takdis eder mi (teveccüh gösterecek mi ?) Ellerde tutulan ve ardi kesilmeyen hisse (kısmet) veren.”¹³

Bu şaman ilahisinde dağ, bir Altın Dağ'a benzetilerek dağın etrafını Güneş ve Ay'ın dolaşamayacak kadar büyük olduğuna vurgu yapılmıştır. Atalarının bu dağa ibadet ettiğini söyleyip, dağdan kendileri adına olumlu birtakım isteklerde bulunmuşlardır.

Altaylı Şamanist düşüncesinde *“ Altay'ın dorukları, Hatun (Katun), Bey gibi adlar alıyordu. Bunlar, düşünen, konuşan evlenen ruhlar gibi düşünülüyordu...”* Şamanizm üzerine araştırma yapan Batılı bilim insanlarının çoğunluğu Şamanizm'i, animizm ile ilişkilendirmişlerdir. Altay Dağları şaman dualarında birer hükümdar gibi tanımlanmıştır.¹⁴ Bunun yanında bazı Altaylı kavimler de kutsal kabul ettikleri Altay Dağını birer ataları gibi görüp, onun soyundan geldiklerine inanmışlardır.¹⁵ Altay şamanlarına göre ölümden sonra dağa yolculuk yapılmaktaydı. Hatta şaman mezarlarının dağ eteklerinde olmasına da oldukça özen gösterilirdi. Bazen de diğer dünyaya girişin bir sembolü olarak görülen mağaralar mezar yeri olarak tercih edilirdi. Mağaraların olmadığı yerlerde dağ yamacındaki çatlaklar da yine bu amaç için kullanılmaktaydı.¹⁶

¹¹ Graham Harvey; Robert J. Wallis, *Historical Dictionary of Shamanism*, Scarecrow Press, Toronto, 2007, s. 42.

¹² Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Yayınları, Ankara, 1973, s. 31.

¹³ İnan, s. 131.

¹⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)*, C. II, Altınordu Yayınları, Ankara, 2020, s. 580-581.

¹⁵ Günay, Güngör, s. 66.

¹⁶ Andrzej Rozwadowski, *Sun Gods or Shamans Interpreting the 'Solar-Headed' Petroglyphs of Central Asia, The Archaeology of Shamanism*, Ed. Neil S. Price, Routledge, London and New York, 2001, s. 75.

Altay şamanlığında dağ ruhları tamamıyla bağımsız bir topluluk olduğu için Ülgen ve Erlik ile ilişkileri bulunmamaktadır. Bu dağ ruhları, insanlara karşı iyilik ve mutluluk bahşeder. Eğer bu dağ ruhlarına karşı herhangi bir saygısızlık yapılırsa onlar da insanları cezalandırmak adına ölümcül hastalık gönderirlerdi. Bu dağ ruhları belirli bir bölgenin sahibi olarak kabul ediliyor ve Şamanist inanca mensup olan halk bu ruhları yerel ruhlar olarak tanıyordu. Bundan dolayı da ırmak ve göl adları coğrafi bir isim olmaktan öte o yerin veya bölgenin sahibi olan ruhun ismi olarak görülmüştür. Bu duruma örnek verecek olursak; Abu-Kaan, Süt-Köl, Ülemen, Ak-Kaya vs. yalnız yer isimleri olmayıp birer canlı varlıklar olarak görülüp, Altayların taptığı ilâhlardır. Bu ilâhlar insanların dualarına cevap verebildiği gibi insanların isteklerini de yerine getirdiğine inanılmaktadır.¹⁷ Dağ ruhlarına karşı saygısız davranmamak adına birtakım yasaklar da bulunmaktaydı. Örneğin, bazı toplumlarda kutsal kabul edilen dağlara kadınların bazı dönemlerde çıkması yasaktır. Çünkü inanışa göre bu dağ ruhlarına karşı bir saygısızlıktı.¹⁸ Hatta kutsal kabul edilen dağların eteklerinde bile kadınların dolaşmasına izin verilmezdi.¹⁹

Altaylılar yılın belirli aylarında kutsal olarak kabul ettikleri Altay Dağı'nın saygısını kazanmak adına dağ ruhlarına karşı kanlı kurbanlar vermişlerdir. Bunun yanında saç²⁰ olarak bulgur karıştırıp süt serperler. Bu kurban âyinine özel olarak birtakım dualar söylerlerdi.²¹ Altayların şaman inancı doğrultusunda gerçekleştirdikleri bir kurban ayininde söylenen dualara örnek vermek gerekirse;

“Aygır yeleli hakan, Çaptı hakan sağ kulağıyla dinleyecek, sağ gözü ile görecek (bakacak) olursa, halinde biten (elde edilen) bu malımdan “ Çaptı Hakan” diyerek veriyorum (kurban ediyorum). Bu malımı (kurbanımı) aygır yeleli Çaptı Hakan alacak (kabul edecek) olursa, bu kadehin “alçı” düşsün! Bunu almayacak, gereği yok diyecek olursa, baş aşağı düşsün! Kurbanı ulaşsın! mübarek borcumuz ödensiz! Bu hazırladığım nesnelere daha çok hazırlayıp versin! Burunlu (hayvanı) kurban ediyorum, yakalı (elbiseli) hazırlayıp veriyorum.”²²

Bu ayinden de anlaşıldığı üzere Şamanist Altaylılar ülkelerinde bolluk ve bereket olması adına kutsal kabul ettikleri Altay Dağına karşı kanlı kurbanlar kesmeyi ihmal etmezlerdi. Altaylı Şamanistlerden başka Şorlar da dağ ruhlarının varlığına inanırlardı. Her boy kendine ait kutsal bir dağ seçerek, bu dağın kendilerini

¹⁷ Tanyu, s. 35-36.

¹⁸ Margaret Stutley, *Shamanism An Introduction*, Routledge, , London and New York, 2003, s.10.

¹⁹ L. P. Patarov, *Altay Şamanizmi*, Çev. Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya, 2012, s. 314.

²⁰Saçı: Orta Asya Türklerinde göksel güçler veya yer-su ruhları için serpilerek ve kansız kurban olarak değerlendirilen kımız, süt, yağ vb. nesnelere verilen ad. Ayrıntılı bilgi için bkz; Esat Korkmaz, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 131.

²¹ Tanyu, s. 37; Yenisey Kırgızlarında din adamlarının üzerine tırmandığı bir ağaçtan önlerinde toplanan insanların üzerine kan, süt ve hayvan gübresi karışımını serpererek saç ibadeti yaptıklarına dair bilgiler kaynaklarda yer almaktadır. Bkz. Zafer Sever, “Nikolas Witsen’in Kuzey ve Doğu Tartaria Adlı Eseri ve Nogay, Kırgız, Başkurlara Dair Notlar”. *Turcology Research*, S. 77, 2023, s.201.

²² İnan, s. 133.

koruduğuna inanmıştır. Bu kutsal kabul ettikleri dağa karşı yılda üç kez kurbanlı törenler yapmışlardır. Kadın veya erkek her şor dağın veya nehrin yanından geçerken bu ruhlara karşı saygısını göstermek adına saçı samayı²³ da ihmal etmemiştir.²⁴

2.şamanizm’de Güneş ve Ay Kavramı

Türkler çok eski çağlardan beri Güneş ve Ay’a önem vererek birtakım kutsiyetler yüklemişlerdir. Türkler hayat, kinat ve şuur dediğimiz neşeye sahip olduğu andan itibaren Güneş’in işınlarını yayması ve ısıtması ile alkadar olmuştur. Bunun yanında Güneş’in doğuşu ve batışının nasıl gerçekleştiğini anlamaya çalışmışlardır. Gece karanlığının okmesiyle birlikte hayvanların korkunç sesleri uğultuya başlamasıyla Ay adeta bir anne şefkati gibi geceyi işığı ile aydınlatarak insanların hürmet duygusunu okşamış ve hayrete düşürmüştür.²⁵

Türkistan coğrafyasındaki kavimlerde Güneş ve Ay kültü çok eski çağlardan beri bilinmektedir. şamanist Altaylar, Güneş’e karşı and içerler. Bunun yanında and metinlerinde “*kn ana krptur*” (güneş ana görmekte) cümlesi geçer. Müslüman Türklerden Mişer halkı da Güneş’e karşı yemin ederler. Altaylı şamanist düşüncesinde Güneş ana Ay ise baba olarak görülmüştür. Yakut hikayelerinden de anlaşıldığı üzere büyük kahramanlar her zaman Ay’ın ve Güneş’in himayesi altındadırlar.²⁶

şamanizm’de güneş, ay, yıldız, yıldırım ve fırtına gibi nesnelere Gök Tanrı ile bağlantılıdır. Çünkü şamanizm’e mensup olan Altaylılar Güneş’e karşı yemin etmenin yanında Güneşi “Ana” Ay’ı ise “Ata” olarak kabul etmişlerdir.²⁷ Bunun yanında Altay şamanı da göğün altıncı katına çıkarken “Ay Baba”yı, yedinci katta ise “Güneş Ana”yı selamladığını söylemesi Ay ve Güneş’in Gök Tanrı ile bağlantılı olduğunu kanıtlar niteliktedir.²⁸ Nitekim diğer Türk kavimlerinde farklılar olsa da Güneş ve Ay’a gösterdikleri hürmet hemen hemen aynıdır.

şamanist inancına göre ay ve güneş kötü ruhlarla mücadele içerisine girer. Bazen yakalanıp, karanlık dünyaya çekilerek Güneş veya Ay’ın tutulmasına sebep olur. şamanist Yakutlara göre güneş ve ay iki kardeştir. Her ikisi de tanrıdır. Büyük

²³ Saçı Samak: Saçı olarak kabul edilen nesneyi ya da sıvıyı gkseki gler veya yer su ruhları için kurban sunmak anlamına gelir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Korkmaz, s. 131. Türklerin bu saçı geleneğini İslam inancının içerisinde de yaşattığını görmekteyiz. Günümüzde mevlt törenlerinde sıklıkla rastladığımız “mevlt şekeri” dağıtma ritüeli de şaman inancının bir yansımasıdır. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türklerde Yas deti Temelleri ve Sonuçları*, Nejat Göyünç Armağanı, (Ed. Hasan Bahar, Mustafa Toker, Mehmet Ali Hacıgökmen, H. Gl Kkbezci), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2013, s. 398.

²⁴ Mihaly Hoppal, “Sibirya şamanizm’de Doğa Tapınımı”, (ev. Gürbüz Erginer), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 41, S. 1-2, Ocak, 2001, s. 213.

²⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *Türklerin Müslüman Olmadan Evvel Benimsediği Dinler Ve şamanizmin Bu Dinler zerinde Görülen Tesirleri*, (ev. Turhan Yörükân), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 25.

²⁶ İnan, s. 30.

²⁷ Aybars Pamir, “Türklerin Geleneksel Dini şamanizm’in Orta Asya Türk Kamu Hukuku’na Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.52, S.4, Ankara, 2003, s. 164.

²⁸ Cemal şener, *şamanizm Türklerin İslamiyet’ten nceki Dini*, Etik Yayınları, İstanbul, 2001, s. 51.

kahramanlar Güneş ve Ay'dan oluşmuşlardır. Şamanın cübbesinde ve külâhında Güneş tanrısının sembolü bulunmaktadır.²⁹

Bazı Sibirya Türkleri de tıpkı Altaylı kavimlerde olduğu gibi Güneş'i anne Ay'ı ise baba olarak düşünmüşlerdir. Hatta bazı Türk boyları arasında "Ay Ata" ya da "Ay Baba" gibi ifadeler de kullanılmaktadır.³⁰ Bazı istisnai durumlarda ise tam tersi olabilmektedir. Örneğin Saha hikâyelerinde büyük kahramanlar Güneş ve Ay'ın koruması altındadır. Güneş ve Ay zaman zaman kötü ruhlar ile mücadele içerisine girer ve bazen mücadeleyi kaybederek karanlık dünyaya çekilir. Bu durumda Güneş ve Ay'ın tutulma hadisesi olur. Böyle bir durum olduğu zaman Sahalar büyük bir afetin olacağına inanırlardı. Güneş ve Ay tutulması gerçekleştiği esnada bu tanrıların kötü ruhlara yenildiği varsayıldığı için Altay Türkleri bağırmanın yanında davul çalarak bu kötü ruhları kaçırmayı denerlerdi. Saha hikâyesi de Şamanist Yakutların anlattığı hikâyeye neredeyse birebir benzemektedir. Bu da bize Yakutlar ile Saha Türklerinin birbirlerinden etkilendiklerini gösterir.

Sibirya Türkleri, Altay ve Yakut kavimlerinden farklı olarak Ay'ın ışığına bakarak hangi doğa olaylarının gerçekleşebileceği hakkında birtakım yorumlar yaparlar. Ayrıca bir Tuva şaman duasında ise Güneş ve Ay'ı öven şu cümleler bulunmaktadır;

"Ay'ım gibi, Güneş'im gibi,

Aydınlıklar nerde var?

Anam gibi, babam gibi,

Sakin Burkan nerde var?"³¹

Yakut Türklerinde Güneş ve Ay ruhuna ibadet ve dualar söylemesinin yanında ilkbahar mevsimi gelince tanrıya ve kutsiyet atfedilen varlıklara saç yapılmaya başlanırdı. Bu saçlar dokuz gün devam eder ve bu süreç içerisinde Ay ve Güneş bayramı yapılırdı. Şaman inancına mensup Yakutlar da sonbahar mevsimi geldiğinde kötü ruhların şerrinden korunmak için saç saçarlardı.³²

3. Şamanizm'de Orman ve Ağaç Kavramı:

Göktürkler ve Uygurlar devirde bütün Türkler tarafından Ötüken ormanlarının kutsal olarak kabul edildiğini biliyoruz. Aslında bu orman kültürü, avcılık ve toplayıcılık ile geçimini sağlayan iptidaî toplulukların bize hatırasıdır. Çünkü bu iptidaî topluluklar orman ile iç içe yaşamının yanında ormana bağımlı topluluklardır. Bu toplumlar için orman, hem korunaklı bir yuva hem de ihtiyaçların giderildiği kutsal

²⁹ İnan, s. 30.

³⁰ Jean Poul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001. s.111.

³¹ Gömeç, s. 75-78.

³² Ögel, s. 233.

mekânlardır. ³³ Tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlayan topluluklarda ise orman kültü önemini kaybetmiş ve orman tanrıları da kötü ruhlar olarak kabul edilmiştir.³⁴

Son anlarına kadar avcılık ile geçimini sağlayan Şor Türkleri orman ruhlarına ehemmiyet vermişler ve onlara karşı saygıda kusur etmemişlerdir. Şor avcılarının inanışlarına göre orman ruhları avcılarının hem temiz olmasını hem de yalan söylememesini isterler. Bunun yanında avcılarının ava çıkacağı gün cinsel münasebette bulunmaması gerekir. Avcıların aileleri de temizliğe önem vermelidir. Avcılar evlerine dönene kadar obada eğlence yasaktır. Çünkü orman ruhları böyle şeylerden hazzetmezler. Avcılar muhtemelen avlanırken orman ruhlarını etrafında varsaydıkları için hikâyeci bulundururlar. Avcıların ava çıkarken yanlarında hikâyeci bulundurmasının sebebi ise orman ruhları hikâye ve masal dinlemeyi çok sevmesidir. Özellikle ahlaka aykırı hikâyeler dinlemeleri bu ruhların hoşuna gider. Avcıların yanlarında getirdikleri hikâye ustası olan insanlar herhâlde orman ruhları ile iyi geçinmeyi sağlayan bir nevi Kam'ın görevini üstlenen kişiler olduğu söylenebilir.³⁵

Bazı Sibiryâ topluluklarında şamanların avcılara yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bu inanışa göre şaman istediği zaman yağmur ya da kar yağdırabilmekteydi. Birtakım doğa olaylarını gerçekleştirme yeteneğine sahip olduğu düşünülen şamanlar, avcılara yoldaşlık etmekteydi. Bunun yanında şamanların av sürülerinin yaşam koşullarına da katkı sağladığına inanılmaktaydı.³⁶ Böyle bir düşüncenin olması da bize gösteriyor ki doğaya saygı duyan insanların avlarının daha bereketli olduğuna inanılmaktaydı. Av hayvanlarının neslinin tükenmemesi için koruma altına alınması da şaman inancının bir getirisi olabilirdi.

Ormanlar hemen hemen bütün toplumlarda kült olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bazı ağaçlara da birtakım kutsiyet atfedilmiştir.³⁷ Ağaç farklı uygarlıkların destanlarında ve hikâyelerinde kısaca anlatılarında “Dünya Ağacı, Hayat Ağacı” şeklinde geçmektedir.³⁸ Ağaç Türk mitolojisinde, kültüründe, kozmogoni ve kozmolojisinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle Erlik Han'ın hâkim olduğu yeraltı dünyasının, evren ve zaman algısının, tanrıya kurban sunumlarında yapılan spiritüel (ruhani) yolculuklarda ağaç vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Bundan dolayı ilk yaratılıştaki var olduğu sanılan su iyisinden sonra Türk mitolojisinin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Oğuz Kağan'ın eşinin bir ağaç kabuğunda doğduğuna inanıldığı için Türklerin mitolojilerinde, destanlarında ve inanışlarında ağaç motifi sıkça karşımıza çıkmaktadır.³⁹

³³ Andrzej Rozwadowski, s. 95.

³⁴ İnan, s. 62.

³⁵ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Altınordu Yayınları, Ankara, 2020, s. 45.

³⁶ Michel Perrin, *Şamanizm*, Çev. Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 74.

³⁷ İnan, *Tarihte Bugün Şamanizm Meteryaller ve Araştırmalar*, s. 64.

³⁸ Ahmet Ali Arslan, *Kızılderili ve Türk Şamanizmi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s. 36.

³⁹ Şeyda Büyükcan Sayılır, “Türklerin Ağaç ile Mitolojik ve Tarihi Bağları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Genel Türk Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 6, Temmuz, 2021, s. 189.

Eski Türk kültüründe bütün ağaçlara önem atfedilse de en çok rastlanan ağaç türü sırasıyla “kayın ağacı” daha sonrasında ise “çam ağacı” olmuştur. Eski Türk kültürü üzerine araştırma yapan W. Radloff, A. İnan, J.P. Roux yaptıkları incelemelerde Altay kavimlerinin hepsinde en çok kayın ve çam ağacına birtakım kutsiyetler atfedildiğini söylemişlerdir. Ayrıca Eski Türk ve Moğolların Şamanizmi üzerine araştırma yapan E. Bloche de tüm Asya’da yaşayan kavimlerin hepsinin kayın ağacına taptıkları konusunda şüpheye yer vermemiştir.⁴⁰ Bunun yanında Yakutlar da karaçama kutsiyetler atfetmişler ve bu ağaçtan birtakım dileklerde bulunmuşlardır.⁴¹

Şamanist düşüncede en çok kutsiyet atfedilen ağaç türü kayın ağacı olmuştur. Türkler yüzyıllar boyu Şamanizm inancıyla yaşadıkları için hâlâ Doğu Türkistan’da hastayı büyü ile tedavi ederken yanlarında kayın ağacı bulundurmaktadırlar. Son zamanlarına kadar Şamanizm inancına mensup olan Altaylı, Sagay, Şor, Kaç, Televüt ve diğer ulusların Kamları da kayın ağacını yanlarında bulundurmadan ayine başlamazlardı. Kayın ağacı yalnız ayin töreninde yer alan bir unsur olmayıp, bizzat kendisine tapınılan kutsal bir nesnedir. Kaç şamanı, kayın ağacına karşı saygısını göstermek adına ona kurban sunarak şu övgü dolu sözleri söylemektedir;

*“Altın yapraklı mübarek kayın,
Sekiz gölgeli mukaddes kayın,
Dokuz köklü altın yapraklı bay kayın.
Ey mübarek kayın ağacı, sana kara yanaklı
Ak kuzu kurban ediyorum.”⁴²*

Kamların ayin yaparken kullanmış olduğu davullarında da güneş, ay, yıldız, şimşek resimleri yanında kayın ağacının resmi bulunmaktadır. Bir Sagay kamı, davulundaki iki kayın ağacı resminin bulunması üzerine şöyle bir açıklamada bulunmuştur; “biz Ülgen atamızdan ilk türediğimiz zaman Umay anamızla beraber iki kayın ağacı indi.”⁴³ Bu sözden de anlaşılacağı üzere kayın ağacı kutsal ve merhamet sahibi olarak kabul edilen dişi ruh Umay ile beraber Ülgen tarafından indirildiği bilgisine ulaşılmaktadır.⁴⁴ Yine başka bir Şaman duasında ise kayın ağacı şu sözlerle geçmektedir;

*“Dağda bir kayın vardı, yaprakları altından,
Kayının altındaysa, küçük bir çukur vardı.
Kayın gibi vücudum ok gibi düz ve dik idi, şimdi yay gibi eğri oldu, eğdim, eğildim.”⁴⁵*

⁴⁰ Ayten Altıntaş, “Eski Türklerde Hayat Ağacı ve Ölümsüzlük Otu”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 51, Aralık, 1987, s. 144

⁴¹ Günay, Güngör, s. 66.

⁴² İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 44.

⁴³ İnan, *Tarihte Bugün Şamanizm Meteryaller ve Araştırmalar*, s. 64.

⁴⁴ Sayılır, s. 190.

⁴⁵ Ali Faik Demir- Nebahat Akgün Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 126.

Bu Şaman duasından da anlaşılacağı üzere Şamanizm inancına mensup olan halklar kayın ağacına karşı sevgi ve saygılarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Özellikle ayinlerde kayın ağacı betimlenirken adeta yeryüzüne tanrı tarafından indirilen kusursuz ve kutsal bir nesne olarak birçok kutsiyet atfedilmiştir.

Türk destanlarında yerin üstüyle ilgili ağaç motifi çoğunlukla, hayat ağacının göğe uzanan dalları ve göğün en yüksek katında bulunduğu inanan çift başlı kartal olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Ruslar ve Selçuklular da çift başlı kartal simgesi önemlidir. Şamanist inancına göre ise kutsal olarak kabul edilen gök kayın, akçam, karaçam ve selvi ağaçları her şeyin üstüne bulunurdu. Bu kutsal ağaçların üstünde ise çift başlı kartalın tünediğine inanırlardı. Bu çift başlı kartalın görevi ise tanrının gökyüzündeki güçlü bekçisiydi.⁴⁶ Altaylı anlatılarda da "...karşıdaki siyahlılık, çok büyük bir ağaçtır, insana hayat verir, göklere ise taçtır... içinde kımıldayan Kartal Daruga Han'dır." şeklinde geçmektedir.⁴⁷ Destanlarda yerin altıyla ilgili olan anlatılar yerin üstüyle karşılaştırıldığında bir paralellik söz konusudur. İşte bu durum da Er Töşük destanında karşımıza çıkmaktadır. Bu destanda dokuz dallı bir ulu ağaçtan söz edildiği gibi büyük bir kartalın Er Töştük ve akrabalarını yeryüzüne çıkarmasından bahsetmektedir. Bu Türk destanında ağaç ile ilgili şu sözler geçmektedir;

"... Bir kara ağaç vadır, bu evin önünde,
Dokuz ağaç yükselir, bu ağaç kökünde,
Bu dokuz ağacın da hepsi Han'ın malıdır,
Bu, Han'ın kazığıdır, atı ona bağlıdır..
Kız bunun üzerine, yola çıkar yol alır,
Az uz yürür yorulur, nihayet eve varır,
Eve girmeden şöyle, etraftı kollar durur,
Ağacın üzerinde bir yazı görür okur.
Tanrı kutsal ağaca, bir yazıt vurmuş imiş,
Buraya gelenlere, şöyle buyurmuş imiş:
Yine Büyük tanrıdır, bu ağacı yaratan,
Yaratıldı bu ağaç, yerle gökle hem zaman,
Hiç kimse görmemiştir, bu yere canlı gelsin,
Hele insanoğlunun, ayağı buraya deşsin!.."48

⁴⁶ Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 158.

⁴⁷ Sayılır, s. 190.

⁴⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)*, C.I, Altınordu Yayınlar, Ankara, 2020, s. 126-128.

Yakut mitolojik anlatılarına göre tanrı ilk şamanı gökte yaratarak onun evinin önüne bir ağaç dikmiştir. Bu ilk şaman ve ağaca tanrı tarafından ölümsüzlük bahşedilmiştir. Zaman içerisinde ağaç büyüyerek dallanıp budaklanmıştır. Ağaçlara tanrı tarafından verilen ölümsüz hayat inanisinden dolayı da şamanlar ağaçları hayat ağacı olarak isimlendirmişlerdir. Vefat eden insanların ruhları gökteki ağacın dalları arasında bulunduğu inanmışlardır. Şaman olacak kişinin kendisini ispatlaması için Gök Tanrı ile irtibata geçmesi gerekmektedir. Bunun için şaman vecd (trans) haline girip, birtakım rüyalar görmesinin yanında kutsal suretlerle karşılaşılıyordu. Sonrasında hayvanların rehberliği aracılığıyla şamanı kayın ağacının yardımıyla kâinatın merkezinde bulunan Gök Tanrı'ya ulaştırıyorlardı.

Şamanların ayinlerde kullanmış olduğu davulun kayın ağacından yapılmış olması sebebiyle de şaman davula her vurduğunda sihri olarak kâinatın merkezine gidiyordu. Şaman ayin yaparken kayın ağacının etrafında dönerek ruhları yanına toplayıp, kayın ağacının yardımıyla tekrar göklere çıkabiliyordu.⁴⁹ Bu Yakut mitolojisinden anlaşılacağı üzere ağacın Şamanizm inancında kutsal olmasının sebebi, tanrı tarafından verildiğine inanılan ölümsüz bir yaşam bahşedilmiş olmasıdır. Bunun yanında şamanların kâinatın merkezine ulaşmasında ağacı bir nevi araç olarak gördüğü için kutsal kabul edilmiştir.⁵⁰ Bundan dolayı Şamanist inanca mensup olan insanlar her zaman ağaçlara karşı saygı göstermişlerdir.

Şaman inancına mensup olan Tuva Türkleri de şifalı olarak kabul edilen su kaynakları çevresinde büyüyen ağaçların kutsal olduğuna inanmışlardır. Bu durumdan dolayı Tuva Türklerinde ağaç ve su kültü iç içe girmiştir. Tuva Türkleri her ağaca kutsiyet yüklemeler. Özellikle normalden daha çok büyüyen veya şekil bakımından düzensiz olan ağaçları kutsal kabul ederler ve şaman ağacı olarak nitelendirirler.⁵¹ Buna karşılık Tuva Türkleri yaş ağacı kutsal kabul etmekte ve her ağacın bir ruha sahip olduğuna inanmaktadır. Onların inanisine göre yaş ağaç gelişigüzel kesilmemelidir aksi takdirde bu uğursuzluk getirecektir. Onların inanisine göre çiçekler de koparılmamalıdır. Bir kimse çiçekleri koparacak olursa çocuğu hasta olacaktır. Çünkü çiçek açmamış tomurcuk, çocuğa benzetilmektedir.⁵² Bu da bize göstermektedir ki şaman inancına göre ağaç ile insan birbirine benzeyen hatta birbirini tamamlayan iki özel varlıktır.

4. Şamanizm'de Taş Kavramı:

Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Oğuz menkıbesine göre Türkler eskiden hükümeti, töresi, reisi bulunmayan yalnız boylar kümesinden oluşmaktaydı. İlerleyen süreçte boylar bir gece gökten bir nur sütununun yeryüzüne indirildiğini

⁴⁹ Altıntaş, s. 144-145.

⁵⁰ Mariko Namba Walter; Eva Jane Neumann Fridman, *Shamanism: an Encyclopedia of World Beliefs, Practices, and Culture*, ABC Clío, Santa Barbara, Kaliforniya, ABD, 2004, s. 108.

⁵¹ Hoppal, s. 214.

⁵² Mehmet Alparlan Küçük, "Altay ve Güney Sibirya Bölgesindeki Türk Topuluklarının Dini İnanışları", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 8., S. 23., Ankara, 2005, s. 205.

gördüklerini, bu Altın Işık'tan da bir çam ağacı gebe kalarak beş şehzadenin doğduğunu söylemişlerdir. Bu şehzadelerin en küçüğü olan Buğu Han'ın hükümdar seçildiğini ve mucizevi bir şekilde Oğuz ilinin kurulduğunu anlatmışlardır. Gökten inen nur sütunu yeryüzüne indiği esnada taşlaşarak bir nevi yeşim taşına benzer bir kayaya dönüşmüştür. Bu kayaya Türkler Kutlu Dağ ismini vererek kayayı kutsal olarak kabul etmişlerdir. Beyazlara bürünmüş aksakallı bir ihtiyar, hükümdar Buğu Han'ın rüyasına girerek, bu kayaya saygı gösterdikleri sürece Oğuzların hâkimiyetinin devam edeceğini söylemiştir.⁵³

Türklerin giderek güçlenmesi Çin'i rahatsız etmiştir. Çin'de Türklerin güç ve kuvvetinin nereden geldiğini araştırmaya koyulmuştur. Çinliler yaptıkları araştırmalar sonucunda Türklerin güç ve kuvvetinin Kutlu Dağ isimli bir yeşim kayasından geldiğini öğrenmesi üzerine Çin'de Tang sülalesinden hükümdarın kızı Kiyeliyen'in hükümdarın oğlu Gali Tekin'e bir elçi göndermiştir. Çin elçisi Yulun Tekin'e biz size değerli mücevherler gönderdik siz de bize Kut Dağı'ndan bir parça verirseniz seviniriz demiştir. Yulun Tekin'de bu kutsal kayanın maneviyatını tam olarak bilmediği için Çin padişahına vermiştir. Bu durum üzerine Türk yurdunda kıtlık baş göstermeye başlayınca Türkler Beşbalık adını verdikleri yere göç etmek zorunda kalmışlardır.⁵⁴

Yine Oğuz destanının anlattığına göre hükümdarın yanında kam görevini yerini getiren birisi Uluğ Türk isminden bahsederken bu kişiyi Türk kabilesinin reisi olarak anmıştır. Eski Türk rivayetlerinin İran ve Hazar versiyonuna göre dünyaya hâkimiyet tilsımı olan Yada'nın gerçek sahibi Türk'tür. Yada taşını çalarak hakimiyet kavgasına tutuşan Türkün amcası olan Oğuz'a karşı galip gelmesini isteyen Çin, Yada taşına göre daha etkili çareler ve tilsımlar bilen on tane kam göndermiştir. Çin'in de desteğini alan Türk, Amcası Oğuz'u yenerek üstünlüğü tekrar eline geçirmiştir.⁵⁵

Çok eski devirlerden beri yaygın olan inanca göre, büyük Türk tanrısı Türklerin atalarına Yada denilen sihirli bir taş armağan etmiştir. Bu taşla Türkler istediği zaman yağmur, kar, dolu yağdırıp fırtına çıkarmışlardır.⁵⁶ Yüeban'la ilgili rivayetlerde yağmur ve kar yağdıran büyücülerden bahsedilmiştir. Bu bahsedilen büyücülerin Yada denilen kişiler olması kuvvetle muhtemeldir. Juan-juanlarla yapılan savaşlar esnasında Yüebanlı büyücüler kar fırtınaları çıkararak Juan-juanların üstüne gönderirler. Bu durum karşısında Juan-juanlar daha yolun yarısında iken dondurucu soğukla karşı karşıya kalması üzerine geri çekilmek mecburiyetinde kalırlar. Benzer bir efsane de Grigori Türski tarafından anlatılır. Avar- Frank savaşı sırasında Avar

⁵³ Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, s. 35.

⁵⁴ Tanyu, s. 38.

⁵⁵ A. Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş (En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar)*, C.1. Enderun Yayınları, İstanbul, 1981, s. 27.

⁵⁶ İnan, *Tarihte Bugün Şamanizm Meteryaller ve Araştırmalar*, s. 163.

büyücüleri de şiddetli fırtınaları Frankların üzerine yollayıp galip gelirler.⁵⁷ Bu anlatılan hikayeler de bize Yada taşının ne derece güçlü olduğunu göstermektedir.

Yada taşı olarak bilenen nesne her devirde Türk beyleri, kamları veya komutanlarının elinde bulunmuştur. Şamanist düşünceye mensup olan Altay ve Saha Türklerinin inancına göre, günümüzde bile bu taşta büyük Kamlar veya Yadacılar sahiptir.⁵⁸ Altay Şamanist düşüncesinde “yadacı” denilen adamın Yada taşını kullanarak yağmur, kar, dolu yağdırmağa fırtına çıkarmaya gücü yettiğine inanılır. Yadacı, bu Yada taşını elde etmek için bütün malı ve mülkünü feda eder.⁵⁹

Yakut Türkleri de Yada taşına “Sata” demişlerdir.⁶⁰ Büyülü sata taşı doğada düzensizliğe sebep olabilir. Bu taş genellikle yıldırım düşen yerlerde bulunur. V. L. Seroşevky’in arkadaşı olan şamanın anlattığına göre “*Sata taşını yıldırımın çarptığı ağaçların altında araman gerekir; yalnız sabah erkenden gitmelisin. Sata, güneş ışınlarını görünce öldüğünü*” söylemiştir. Sata taşı aynı zamanda at, boğa, ayı, kurt, ördek, köpek, kaz, kartal vb. hayvanların iç organlarında oluşabilir. En güçlü Sata taşı kurdun iç organında bulunur. Bu taş kuraklık ve rüzgâr çıkarabilir.

Sata tıpkı Şamanist Altaylıların Yada taşı gibi rüzgâr esmesine havanın soğumasına ve yazın kar yağdırma özelliğine sahiptir. Sata taşı insan kafasına benzer ve küçüktür. Bu taş üzerinde burun, ağız, gözler ve kulaklar açık bir şekilde fark edilir. Sata taşına kadın eli dokunursa, çıplak bir yerde tutulursa ölür yani özelliğini kaybeder. Sata taşı yukarı kaldırılırsa hemen rüzgâr esmeye başlar. Sata taşının gücünü açığa çıkarabilmesi için şu dua okunmalıdır; “*Çocuğum yaşamasın! Hayvanlarım yaşamasınlar! Eşim yaşamasın! Ben günah nedir bilmem, ben seni bilirim!*” Bu dua söylendikten sonra Sata taşının o muazzam gücü açığa çıkar.⁶¹

İslam kaynaklarında Türklerin bu efsunlu taşı “yağmur taşı” veya “cada taşı” ismiyle geçmekteydi. Bu efsunlu taş hakkında en ayrıntılı bilgiler X. yüzyılın başlarında İslam tarihçilerinden olan İbn-ül Fakih tarafından verilmiştir. İbn-ül Fakih’in vermiş olduğu bilgilere göre Ebu’l- ‘Abbas İbn Muhammed İbn ‘İsâ el-Mervezî, Oğuzlar, Dokuz Oğuzlar ve Karluklularla komşu olan Horasan sınırlarında bulunan Türklerin istedikleri zaman kar ve yağmur çıkarabilen adamların bulunduğunu duymuştur. Fakat İbn-ül Fakih, Horasan’ı idare eden Davut İbn Mensur İbn ‘Ali el-Badgisî’yi görüp bu rivayeti bizzat onun ağzından duyarak durumu doğrulamak istemiştir. Davut İbn Mensur geçmişte Horasan’ı idare etmiş güvenilir bir insandı. Bu kişi Ebu’l Abbas’a kendisini Dokuz Oğuz hakanının oğlu olan Balkık ile bu yağmur taşı hakkında konuştuklarını söylemiştir. Davut İbn Mensur’un anlattığına göre Türk hakanlarından birisinin oğulları ile arası açılmış, oğlu kendine tabî

⁵⁷ Lev Nikolayeviç Gumilev, *Eski Türkler*, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2019, s. 113.

⁵⁸ Gömeç, s. 127.

⁵⁹ İnan, *Tarihte Bugün Şamanizm Meteryaller ve Araştırmalar*, s. 166.

⁶⁰ Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, (çev. Eren Ercan), Yurt Kitap Yayın, Ankara, 2004, s. 599.

⁶¹ V.L. Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, (çev. Arif Acaloğlu), Selenge Yayınları, İstanbul, 2019, s. 252-253.

adamlarıyla birlikte eşkıyalık yapmaya başlamış ve dağda gezdikleri sırada bu efsunlu taşı bulup istedikleri zaman kar ve yağmur yağdırabildiklerini söylemiştir.⁶² Tarihçi İbn-ül Fakih'in Türklerin efsunlu taşı hakkında vermiş olduğu bilgileri bizzat Horasan'ın idarecisi olan Davut İbn Mensur'dan da teyit ederek o devirde Türklerin efsunlu taşıyla ilgili rivayetlere birçok kişinin vâkıf olduğunu bize göstermiştir.

Türkler Yada taşına son derece önem vermişlerdir. Öyle ki Türkler İslamiyet'i kabul etse bile bu doğaüstü güçleri olduğuna inandığı taşı İslam inancının gölgesinde muhafaza etmiştir.⁶³ Günümüzde bile hâlâ sihirli taşların birtakım olağanüstü güçleri olduğuna inanan azımsanmayacak kitleler vardır.

5. Şamanizm'de Su Kavramı:

Şamanist inançta su kutsal manasına gelen "ıduk" sıfatıyla tanımlanmış olup, Türklerin hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Hakas Türklerinin atası olan Hongorlara göre her ırmağın veya gölün kısaca bütün su kaynaklarının bir ruhu vardı. Hatta bu ruhların efendisi vardı. Kimi kaynaklarda bu efendi Sustay veya Suğday Han olarak geçmekteydi. Bu su kaynaklarından insanlar geçerken dikkatli olmalıydı. Çünkü Şamanist inanca göre sularda yaşadıklarına inanılan su ruhları her an insanın kutunu alabilirdi. Bu inanç bütün Şamanist Türklerde yaygındı.⁶⁴ Su ruhlarını rahatsız etmemek için akarsulardan geceleri su doldurmak hoş karşılanmazdı. Eğer mecbur kalındıysa, suyun akış yönüne değil tersi yönüne kabın daldırılarak doldurulması gerekirdi. Aksi halde bu uğursuzluk getirirdi.⁶⁵

Şamanist Türklerin genelinde yaygın olan bu su inancıyla ilgili konumuz açısından birkaç örnek vermekte fayda vardır. Örneğin Başkurt Türklerinden birisi yola uğurlanırken yolcu belirli bir su kaynağını geçmeden evde temizlik yapılmayı su getirmek için su kenarlarına gidilmemekte evin yerleri yıkanılmamaktadır. Anadolu'da yaşayan Türklerde ise akrabaları bir yola çıktıkları zaman gitmek istedikleri yere tez ulaşsın diye hâlâ arkalarından su dökülmektedir. Eğer bu söylediğimiz ritüellere uyulmaz ise kişinin yolcuğunun veya gününün iyi geçmeyeceğine inanılmaktadır.⁶⁶

Şamanist düşünceye sahip olan Türkler doğadaki her varlığın bir ruhunun olduğunu kabul ettiği için doğayı koruyup ona zarar vermeyecek şekilde bir tutum sergilemişlerdir. Şamanizm üzerine yaptığı araştırmalar ile tanınan N. V. Alekseev, Tuva'da yaşayan Todjaların inanç sistemleriyle ilgili şu çarpıcı bilgileri bize vermiştir;

"Tuvali Todjamn inançlarına göre büyük nehirlerin ve göllerin bile insanlara sadece kadın biçiminde görünen ruh sahipleri vardır. Todjalar balık avından önce onlara kurbanlar

⁶² İnan, *Tarihte Bugün Şamanizm Meteryaller ve Araştırmalar*, s. 164.

⁶³ Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, s. 55.

⁶⁴ Timur B. Davletov, *Sibirya'dan Anadolu'ya Türk Şamanizmi'nin Sosyolojisi*, Urzeni Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 175-176.

⁶⁵ Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya: Kamizm - Şamanizm*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 94.

⁶⁶ Davletov, s. 177.

sunarlardı: Nehir ya da göl yakınındaki ağaca bir yalama "çalama" bağlarlar ya da kıyıya biraz çay veya süt serperlerdi. Onların inançlarına göre, her şifalı su kaynağının "arzhan" kendi ruh sahibi vardı. Oraya giden insanlar şifalı su kaynaklarının sahibi ruhlara, hiç olmazsa bir ya da iki yıl içinde şifa bulmak için yalvararak dua ederlerdi. Arzhan çevresinde avlanmak yasaktı çünkü bütün hayvanların ve kuşların ruh sahibinin mülkiyetinde olduğu kabul edilirdi. Suyu kirletmekten kaçınmak da bir kuraldı."⁶⁷

Şaman inancına mensup olan Altay ve Yenisey Türkleri de Şaman ayin sırasında yer-su ruhuna saygısını gösterdiği gibi bu ruhun adından da sıkça dualarında söz etmiştir. Bu yer-su ruhuna hitaben okudukları duaları, bu konuda büyük bir çaba ve özveri sarf eden A.V. Anohin ve N.F. Katanov tespit etmiştir. Altay inanışlarına göre yer-su ruhları insanların yaşadığı evlerde yaşarlar. Bu ruhlar insanların ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılar. Hatta insanlara yardım eden evcil hayvanları da yaratan yer-su ruhudur. Bunun yanında insanların yaşadığı topraklara bereket ve bir nevi can veren de yine yer-su ruhudur. Şamanların okudukları dualarda ise yer-su ruhu şu şekilde geçmektedir;⁶⁸

"Malı çoğaltan kutu yaratan,

Temiz Altay, yer-su!

Geniş Altay, deve yeleli!

Bin kulaklı ülkem!

Temiz Altay, Çaptı Kaan, bunu diliyorum!"⁶⁹

Su bütün canlılar için yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır. Geçmişten gelen birtakım inanışlarımız sayesinde su hiçbir zaman kirletilmemeliydi. Suyu kirleten insanların öldüklerinde kabirlerinde azap çekeceklerine inanırlardı. Cengiz Han'ın koymuş olduğu yasalarda da suyun kirletilmesi yasaklanmıştır. Çünkü su her şeyden önce tabiata hayat veren bir maddedir. Belki de suyu korumaktaki ve kirletmemekteki amaç, onun kutsallığından ziyade çok salgın hastalıkların yayılmasının önüne geçilmek istenmesidir. Gerek Şamanist inançlar yüzünden gerekse insanlar susuz yaşayamayacakları için Türkün yaşadığı coğrafyalarda su kutsal kabul edilmiştir.⁷⁰

Sonuç

Türkler tarih sahnesine göçebe bir hayat tarzı ile çıktıkları için birçok kültür ve din ile tanışma fırsatı bulmuştur. Türkler yayıldıkları bölgeleri egemenliği altında tutmanın yanında o bölgede yaşayan insanların kültürlerinden de etkilenmiştir. Şamanizm inancıyla tanışan Türkler zamanla bu inancı benimsemekle kalmayıp doğaya birtakım kutsiyetler atfetmişlerdir. Şamanist düşünceye mensup olan

⁶⁷ Hoppal, s. 221.

⁶⁸ Abdülkadir İnan, "Türklerde Su Kültü İle İlgili Gelenekler", *Makaleler ve İncelemeler*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s.491.

⁶⁹ A.V. Anohin, *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, çev. Zekeriya Karadavut- Jannet Meyermanova, Kömen Yayınları, Konya, 2006, s. 104.

⁷⁰ Gömeç, s. 89.

Türkler, doğadaki bütün varlıkları canlı olarak düşünüp hepsinin bir ruhunun olduğuna inanmışlardır. Bu nedenle doğadaki dağ, ay, güneş, orman, ağaç, taş ve su gibi nesnelere karşı ibadet etmenin yanında her zaman saygı ile yaklaşmışlardır.

Doğaya karşı saygı ile yaklaşmayan kişilerin başlarına bin bir türlü musibetlerin geleceğine, öldüklerinde öte dünyada büyük azaplar çekeceklerine inanmışlardır. Bunun yanında Şamanist inanca mensup olan Türkler doğadaki doğal kaynakların şuursuzca kullanılmasına karşı çıkmış ve gelecek nesillerin de doğaya bu gözle bakmasını istemişlerdir. Şamanizm inancına mensup olan bütün halkların da doğaya karşı inanışlarında birtakım farklılıklar olsa da bu doğada ki bütün nesnelere karşı saygı ile yaklaşmayı ortak ilke edinmişlerdir.

Türkler zaman içerisinde Hristiyanlık, İslâmiyet, Budizm vb. büyük dinleri kabul etseler bile Şamanizm inancının felsefe, ideolojik ve sosyo-kültürel etkisinin izlerine kabul ettikleri dinlerde rastlanılmaktadır. Bu etki İslâmiyet'i kabul etmiş Türkler'de batıl inanç kisvesi altında görülmektedir. Türkler bu sayede Şamanizm unsurlarının bir kısmını korumayı başarmıştır. Türklerin büyük çoğunluğunun kabul ettiği İslamiyet'te doğaya saygı ile bakmayı, şuursuz kullanmamayı, Kuran'ı Kerim de açık bir şekilde belirtmiştir. Fakat Şamanizm'de doğadaki neredeyse her nesne canlı bir varlık gibi görülmekte ve bir nevi saygıyla karışık tapılmaktadır. İslamiyet ise bu tapınma olayını yasaklayarak sadece tek bir Tanrıya inanılması gerektiği söylemiştir. İslâmiyet'i kabul eden Türkler bu dinin gereklerini yerine getirmeye çalışmışlardır.

Kaynakça

A.V. Anohin, *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, çev. Zekeriya Karadavut- Jannet Meyermanova, Kömen Yayınları, Konya, 2006.

Abdülkadir İnan, "Türklerde Su Kültü İle İlgili Gelenekler", *Makaleler ve İncelemeler*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020. ss. 491-495,

Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Altınordu Yayınları, Ankara, 2020.

Abdülkadir İnan, *Tarihte Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Altınordu Yayınları, Ankara, 2020.

Ahmet Ali Arslan, *Kızılderili ve Türk Şamanizmi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

Ahmet Kuşçi, *Orta Toros Tahtacıları (Tarih ve Kültür)*, İksad Yayınevi, Ankara, 2021.

Ali Faik Demir; Nebahat Akgün Çomak, *Şaman ve Türk Dünyası*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2020.

Andrzej Rozwadowski, *Sun Gods or Shamans Interpreting the 'Solar-Headed' Petroglyphs of Central Asia, The Archaeology of Shamanism*, Ed. Neil S. Price, Routledge, London and New York, 2001.

Aybars Pamir, "Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Türk Kamu Hukuku'na Etkisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, S. 4, Ankara, 2003, ss. 155-185.

Aydıncan Er, *Tahtacı Türkmen Alevilerinin Gündelik Yaşamlarını ve Ritüellerini Mekân Üzerinden Okumak: Narlıdere Kültür Evi Örneği*, Karabük Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2023.

Ayten Altıntaş, "Eski Türklerde Hayat Ağacı ve Ölümsüzlük Otu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 51, Aralık, 1987, ss. 143-156.

A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş (En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar)*, C. 1, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981.

Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)*, C. 2, Altınordu Yayınları, Ankara, 2020.

Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)*, C. 1, Altınordu Yayınlar, Ankara, 2020.

Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, (çev. Eren Ercan), Yurt Kitap Yayın, Ankara, 2004.

Cemal Şener, *Şamanizm Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini*, Etik Yayınları, İstanbul, 2001.

Esat Korkmaz, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003.

Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021.

Graham Harvey; Robert J. Wallis, *Historical Dictionary of Shamanism*, Scarecrow Press, Toronto, 2007.

Harun Güngör, "Şamanizm", *İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 325-328.

Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Yayınları, Ankara, 1973.

Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968.

Jean Poul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

L. P. Patarov, *Altay Şamanizmi*, Çev. Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya, 2012.

Lev Nikolayeviç Gumilev, *Eski Türkler*, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2019.

Marcel de Lima, *The Ethnopoetics of Shamanism*. Palgrave Macmillan, New York, August 2014.

Margaret Stutley, *Shamanism An Introduction*, Routledge, , London and New York, 2003.

Mariko Namba Walter; Eva Jane Neumann Fridman, *Shamanism: an Encyclopedia of World Beliefs, Practices, and Culture*, ABC Clío, Santa Barbara, Kaliforniya, ABD, 2004.

Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları*, Nejat Göyünç Armağanı, (Ed. Hasan Bahar, Mustafa Toker, Mehmet Ali Hacıgökmen, H. Gül Küçükbezi), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2013.

Mehmet Alparslan Küçük, "Altay ve Güney Sibirya Bölgesindeki Türk Topluluklarının Dini İnanışları", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 23, Ankara, 2005, ss. 191-218.

Mehmet Mandaloğlu, "Türk Kültür Çevresinde Şamanizm ve Şamanlık Meselesi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3, Aralık 2011, ss. 111-122.

Michel Perrin, *Şamanizm*, Çev. Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Mihaly Hoppal, "Sibirya Şamanizm' de Doğa Tapınımı", (çev. Gürbüz Erginer), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 41, S. 1-2, Ocak, 2001, ss. 209-225.

Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

Saadettin Yağmur Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2020.

Şeyda Büyükcan Sayılır, "Türklerin Ağaç ile Mitolojik ve Tarihi Bağları Üzerine Bir Değerlendirme", *Genel Türk Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 6, Temmuz, 2021, ss. 187-198.

Timur B. Davletov, *Sibirya'dan Anadolu'ya Türk Şamanizmi'nin Sosyolojisi*, Urzeni Yayınevi, İstanbul, 2021.

Ünver Günay- Harun Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2019.

V.L. Seroşevsky, *Saka Yakutlar*, (çev. Arif Acaloğlu), Selenge Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 252-253.

Wilhelm Radloff, *Türklük ve Şamanlık*, (çev. Ahmet Temir vd.), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008.

Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya: Kamizm - Şamanizm*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004.

Yusuf Ziya Yörükân, *Türklerin Müslüman Olmadan Evvel Benimsediği Dinler Ve Şamanizmin Bu Dinler Üzerinde Görülen Tesirleri*, (çev. Turhan Yörükân), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.

Zafer Sever, "Nikolas Witsen'in Kuzey ve Doğu Tartaria Adlı Eseri ve Nogay, Kırgız, Başkurlara Dair Notlar", *Turcology Research*, S. 77, 2023, ss. 198-204.